

LA LLIBERTAT, SEMPRE UNA TRADUCCIÓ DEL GRAN POEMA DE PAUL ÉLUARD¹

JOAN REQUESENS I PIQUER

PRIMERA NOTA

El poeta és prou conegut, si més no, més que altres. El poema és *Liberté*. És gran, un gran poema pel seu contingut, la seva factura i, en grau superlatiu, per la seva història. Paul Éluard tenia aleshores 47 anys, som a 1942. Hi ha guerra a Europa, França és ocupada per les tropes més antidemocràtiques d'aquells infaustos temps... Un dia el poeta va revelar un poc l'origen del poema: ho he trobat en línia i diria que amb referència seriosa a les seves *Œuvres complètes, tome 1*, Bibliothèque de la Pléiade, 1968, p. 1608.

Je pensais révéler pour conclure le nom de la femme que j'aimais, à qui ce poème était destiné. Mais je me suis vite aperçu que le seul mot que j'avais en tête était le mot Liberté. Ainsi, la femme que j'aimais incarnait un désir plus grand qu'elle. Je la confondais avec mon aspiration la plus sublime, et ce mot Liberté n'était lui-même dans tout mon poème que pour éterniser une très simple volonté, très quotidienne, très appliquée, celle de se libérer de l'Occupant.

El poema eixia a principis d'abril de manera clandestina, evident!, dins el recull *Poésie et vérité* —títol, per cert, semblant al d'un llibre autobiogràfic de Johann W. von Goethe, *Aus meinem Leben. Dichtung and Wahrheit* (*De la meva vida. Poesia i Veritat*). El mes de juny li canvia el títol a la revista *Les poètes de la revue Fontaine* i despista la censura de Vichy. I abans d'acabar l'any, avions de les Forces Reials Angleses en deixaven caure milers de còpies sobre terres franceses.

¹ Article enviat el 4 de gener de 2022; publicat el 18 de gener del mateix any a *Vademècum* <<https://mariatoldra.com/>>.

CONSIDERACIÓ AL MARGE (INSINUACIÓ: NO SALTAR-SE-LA)

La coincidència que se m'ha descobert entre dos títols semblants, seria casual casualitat per deixar-la a les fosques, si no fos que hi és implicat Goethe. Si ell apareix, no pots passar de llarg com si no hi fos. No. No pots. És una rel fonda de la nostra cultura que no l'elimina, el no saber-ho. No has pas de fer-li reverència, sinó escoltar-lo perquè és mestre d'humanitat. A *De la meva vida. Poesia i Veritat*, hi ha deixat escrit:

Sostenia [*en conversa amb l'amic*] que no calia aïllar la filosofia perquè està perfectament inclosa en la religió i la poesia [...] En la poesia hi ha d'haver una certa fe en l'impossible, en la religió ha d'existir una fe idèntica en l'inescrutable.²

Raonem, doncs, un poc, que això és filosofar: cercar d'entendre, girar del dret i del revés una qüestió, fer-hi llum i provocar-hi un dubte nou, i avançar reculant i anar endavant per nous revolts... Pregunta rere pregunta incansablement. Serà *Liberté* un perfecte model de poesia perquè canta certa fe en un impossible? És que és i serà impossible la llibertat? L'escriurem, la gravarem a l'escorça de tot un bosc, la burinarem a la paret alpina més superba i ens mancarà? En la situació d'ara i d'ací la cerquem per a tot un poble. Pot haver-la tota? Podrà obtenir-la gairebé tota i perseguir-la plena sense defallir? *Liberté*. Serà, potser, que tu i ella i jo i ell només l'aconsegurem si l'acuítem per als altres, per al teu, per al seu i per al meu poble? Ho diu la pintada, lletra grossa, negra en una paret grogosa: «Cap estat no ens farà lliures».³ Haurà de ser el d'ella, el teu, el d'ell i el meu esforç fins a deixar-hi la pell a la vigília? Tal vegada la fe en la poesia i la fe religiosa siguin intercanviables, i ens direm: *Liberté* és el poema que ens esperona a l'obtenció de l'inescrutable. Ni el dia, ni l'hora, ni el moment en què a més a més d'ésser estampada amb lletra vistosa a totes les samarretes, jaquetes, bosses i etiquetes, llucarà decidida entre altres pobles lliures fins on poden ser-ho en temps de nuvolades fosques a l'horitzó... Inescrutable, però possible.

² Johann Wolfgang GOETHE, *De la meva vida. Poesia i Veritat*, I, traducció de Núria Mirabet i Cucala, Badalona: Montflorit Edicions i Assessoraments, 2008, p. 198.

³ El fet exacte: a la paret, la frase no porta l'adverbi de negació «no». Bé. El lingüista precisarà que l'espontaneïtat de la pintada és menys correcta, i la transcrita en aquesta pàgina la que més. Bé. Potser la primera reflecteix el constant aprimament de la nostra llengua, i la segona, la persistència a mantenir-la ufana. Bé. Final d'una nota, prescindible? La llengua també necessita llibertat? La meva resposta: sí.

LA CIRCUMSTÀNCIA

A Manresa, des de fa més de mil quatre-cents i... dies —ja n’he perdut el compte— a les set del vespre, plogui o ventegi, amb sol o fred, sota les voltes de l’edifici de l’Ajuntament s’interpreta amb músics i instruments diversos o es canta la primera estrofa del *Cant dels ocells* i cada dia una segona escrita amb lletra *ad hoc* que demana la llibertat d’empresonats, exiliats i represaliats arran del procés d’independència política iniciat al Principat. El dilluns, a més a més, abans del cant, la gent d’Òmnium Cultural instal·la un altaveu i comenta les notícies de la setmana, anuncia actes i a continuació es llegeix un o dos poemes o una prosa per persones diferents. Doncs és el cas que aquella setmana de finals d’octubre, a la ciutat de Brussel·les, allà a la Bèlgica —nord enllà, on es veu que la gent és neta i noble, culta, rica, lliure... (sempre present Espriu)—, el més alt tribunal modificà una vella llei d’aquell país i de retop s’obrí el cel i radiant va veure’s la llibertat per al raper mallorquí Valtònc, Josep Miquel Arenas Beltran. Doncs és el cas que el dia 1 de novembre, dilluns, mogut per la notícia, em vingué a la memòria el poema d’Éluard. Cerquí el text al prestatge, en vaig traduir unes quantes estrofes i, dedicades al cantant, vaig declamar-les sota una tènue llum crepuscular ja fugissera.

SEGONA NOTA

Justificar la versió? No i sí. No perquè t’envesques més. Sí per no amagar les deficiències, tal volta nombroses, i així confessar la gosadia traductora. La idea d’aquesta segona nota se’m presentà amb el dubte d’uns dobles adjectius, els indicadors de possessió, tònic uns i àton els altres. Aquests segons, com ho reconegué aviat farà cinquanta anys el lingüista i gramàtic eminent Josep Ruaix i Vinyet en *El català en fitxes*, solen usar-se en poesia, en frases fetes, etc., però tret dels casos que enumera, deixa consignat que avui dia confereixen als escrits un to arcaïtzant. Cert. Avui és així, si bé a l’hora de traduir poesia tindria excusa. Tanmateix, penso que hi ha un fet de matis semàntic que els allunya dels adjectius tònic.⁴ Aquests, en precedir sintàcticament els noms, sempre porten la companyia de l’article. Aleshores, la suma del díctic concret referma el sentit de la possessió, accentuat de més a més amb una síl·laba afegida: «el meu gat», enfront de «mon gat», em sembla més gat apreciat el primer i més indiferent gat el segon.

⁴ Aneu a saber si aquest petit matis de sentit em brosta a la memòria juntament amb aquella cançó infantil que fa: «Ton pare no té nas, / ta mare és xata, / ton germanet petit / té el nas de patata».

En el poema tot començà amb el vers tetrasíl·làbic que clou cada estrofa: «J'écris ton nom» que, literalment passaria a ser «Jo escric ton nom» —amb el pronom, més servicialment, diguem, o sense, manera més pròpia del català. «Jo escric ton nom». Sí. Bé. Sí, però. Us deixa la mateixa traça «ton nom» que «el teu nom»? Em decideixo per: «Escric el teu nom». Aquest adjectiu àton, en el francès original, apareix una volta i una altra i, sota el dictat de la mètrica, no m'ha recat pas tant d'emprar-lo.

La mètrica. És un poema de quartetes amb tres heptasíl·labs i un tetrasíl·lab cadascuna. L'adjectiu àton haguera mantingut el tetrasíl·lab, però l'he sacrificat i així he construït el joc de versos amb set i amb cinc síl·labes. Totes ben comptades? Sí, amb alguna llicència, com acceptar un fals diftong, per exemple, al mot «familiars» fent-lo de tres i no de quatre síl·labes. O un forçat hiatus al tercer vers (bon començament!).

Desconec si existeix algun estudi aprofundit de forma i sentit d'aquest poema i m'aboca als dubtes que no puc dissimular. Versos conté el poema on canta el surrealisme, i quina és la paraula exacta o el millor sinònim? Per exemple el vers vint-i-dos: «sur l'étang soleil moisi» en què «l'estany» és ben bé estany, el «sol» és sense ombra el sol i «moisi», diuen els diccionaris, pot traduir-se per florit, floridura, verdet, és a dir: corrupció, putrefacció i semblants sinònims. Un vers, tres noms: estany, sol, verdet. Què amaga i manifesta aquest vers? I en el següent els tres mots, tres síl·labes, inicials cal allargar-los —m'he imaginat un llac petit— i la lluna que s'hi reflecteix és vista com una lluna viva. O no? Sigui sol i lluna o altra cosa, aquí el poeta escriu el nom que li ronda pel cap! I què deu ser això de «le tremplin de ma porte» al vers 57? Serà allò que dona una empenta per aconseguir un objectiu? Voldrà dir que la porta oberta t'empeny a fora enllà? Tal volta un tens surrealisme s'ajouqui en el vers 38, «Sur les cloches des couleurs», o caldrà visualitzar barrets acampanats i acolorits?

Massa literalitat? Potser. Al vers 51 trobo «coquille» i em ve a l'instant «petxina», però penses i també pot ser «conquilla». A dos versos enrere, el 49, hi he fet trampa?: l'original diu «partit en dos» i el resultat pot ser dos talls de fruita desiguals, gran i petit, però he decidit fer-los iguals, «entallats pel mig». La bellesa del vers 59: «l'ona del foc beneït», com si veiés de sobte una xera il·luminadora perquè ha estat duta a l'estat del que és sant; ona, moviment enlaire, imatge d'alçament. Em sobra una síl·laba, què puc fer? La imatge marina barrejada amb el foc a una banda i a l'altra el foc i el concepte sagrat... He sacrificat la meitat de la bellesa d'aquest vers, em sap greu, no n'he sabut més. Tanco la nota. Bé, una darrera variació: l'última estrofa conté l'anàfora menuda de dos pronoms, «Je», i l'he traslladada a dues preposicions «Per».

EL POEMA

*Sur mes cahiers d'écolier
Sur mon pupitre et les arbres
Sur le sable sur la neige
J'écris ton nom*

Als meus quaderns escolars
Al meu pupitre i als arbres
A la sorra a la neu
Escriu el teu nom

*Sur toutes les pages lues
Sur toutes les pages blanches
Pierre sang papier ou cendre
J'écris ton nom*

A les pàgines llegides
A les pàgines en blanc
Pedra sang paper o cendra
Escriu el teu nom

*Sur les images dorées
Sur les armes des guerriers
Sur la couronne des rois
J'écris ton nom*

A les imatges daurades
A les armes dels guerrers
A la corona dels reis
Escriu el teu nom

*Sur la jungle et le désert
Sur les nids sur les genêts
Sur l'écho de mon enfance
J'écris ton nom*

A la jungla i al desert
Als nius a les argelagues
Als ressons de ma infantesa
Escriu el teu nom

*Sur les merveilles des nuits
Sur le pain blanc des journées
Sur les saisons fiancées
J'écris ton nom*

Als prodigis de les nits
Al pa blanc de cada dia
A les estacions promeses
Escriu el teu nom

*Sur tous mes chiffons d'azur
Sur l'étang soleil moisi
Sur le lac lune vivante
J'écris ton nom*

A tots els meus draps d'atzur
A l'estany sol floridura
Al llaguet lluna vivent
Escriu el teu nom

*Sur les champs sur l'horizon
Sur les ailes des oiseaux
Et sur le moulin des ombres
J'écris ton nom*

Als bancals a l'horitzó
A les ales dels ocells
I al molí de les penombres
Escriu el teu nom

*Sur chaque bouffée d'aurore
Sur la mer sur les bateaux
Sur la montagne démente
J'écris ton nom*

A cada ratxa d'aurora
A la mar i als vaixells
A la muntanya dement
Escriu el teu nom

*Sur la mousse des nuages
Sur les sueurs de l'orage
Sur la pluie épaisse et fade
J'écris ton nom*

A la bromera dels núvols
A les suors de l'oratge
A la pluja espessa i fada
Escriu el teu nom

*Sur les formes scintillantes
Sur les cloches des couleurs
Sur la vérité physique
J'écris ton nom*

A les formes llampegants
A campanes de colors
A la veritat més física
Escriu el teu nom

*Sur les sentiers éveillés
Sur les routes déployées
Sur les places qui débordent
J'écris ton nom*

A les senderes despertes
A les rutes desplegadas
A les places que es desborden
Escriu el teu nom

*Sur la lampe qui s'allume
Sur la lampe qui s'éteint
Sur mes maisons réunies
J'écris ton nom*

Al llantó que s'il·lumina
Al llantó que s'extingeix
A llars meves reunides
Escriu el teu nom

*Sur le fruit coupé en deux
Du miroir et de ma chambre
Sur mon lit coquille vide
J'écris ton nom*

Al fruit entallat pel mig
Del mirall i de ma cambra
Al meu llit conquilla buida
Escriu el teu nom

*Sur mon chien gourmand et tendre
Sur ses oreilles dressées
Sur sa patte maladroite
J'écris ton nom*

Al meu ca gormand i tendre
A ses orelles dreçades
A sa pota matussera
Escriu el teu nom

*Sur le tremplin de ma porte
Sur les objets familiers
Sur le flot du feu béni
J'écris ton nom*

Al trampolí de ma porta
Als objectes familiars
A la flama beneïda
Escriu el teu nom

*Sur toute chair accordée
Sur le front de mes amis
Sur chaque main qui se tend
J'écris ton nom*

A tota carn acordada
Al front, sí, dels meus amics
A cada mà que s'allarga
Escriu el teu nom

*Sur la vitre des surprises
Sur les lèvres attentives
Bien au-dessus du silence*

Al vidre de les sorpreses
Als llavis entrebadats
Ben per damunt del silenci

J'écris ton nom

*Sur mes refuges détruits
Sur mes phares écroulés
Sur les murs de mon ennui
J'écris ton nom*

*Sur l'absence sans désir
Sur la solitude nue
Sur les marches de la mort
J'écris ton nom*

*Sur la santé revenue
Sur le riche disparu
Sur l'espoir sans souvenir
J'écris ton nom*

*Et par le pouvoir d'un mot
Je recommence ma vie
Je suis né pour te connaître
Pour te nommer*

Liberté

Escric el teu nom

Als meus refugis delits
Als meus fars ensulsiats
Als murs del ben meu enuig
Escric el teu nom

A l'absència sens desig
A la nua solitud
A les passes de la mort
Escric el teu nom

A la salut recobrada
Al risc desaparegut
A l'esper sense record
Escric el teu nom

I pel poder d'un sol mot
Jo recomenço la vida
Per conèixer-te vaig néixer
Per anomenar-te

Llibertat

Tardor de l'any 2021